

HABERİN ORTAYA ÇIKIŞI

ANDREW PETTEGREE, St Andrews Üniversitesi'nde Modern Tarih Profesörü ve St Andrews Reformasyon Çalışmaları Enstitüsü'nün kurucu direktörüdür. Önceki kitapları arasında *Europe in Sixteenth Century* (2002), *Reformation and the culture of Persuasion* (2005) ve Yale tarafından 2010 yılında yayımlanan ve eleştirmenlerin beğenisini kazanan *The book in the Renaissance* vardır. Kitap, Renaissance Society of America'nın 2011 Phyllis Goodhart Gordan Kitap Ödülü'nü Rönesans Çalışmaları alanındaki en seçkin kitap olarak kazandı.

YAYIN NO: 1066

HABERİN ORTAYA ÇIKIŞI
Andrew Pettegree

Özgün Adı: *Invention of News*

© 2014 Andrew Pettegree
© Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 50417

1. Basım: Ocak 2022

ISBN: 978-625-7201-66-7

Kapak: *Kenan Özcan*
Sayfa Düzeni: *Nurel Naycı*
Baskı-Cilt: *Çevik Matbaacılık*
Davutpaşa Cad. Besler İş Merkezi No: 20/18-19 Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 501 30 19

Kapak Baskı: *Saner Matbaacılık*

BİLGE KÜLTÜR SANAT

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 1 Kat: 1 34110 Cağaloğlu / İstanbul
Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx) Faks: (0212) 511 47 74
bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

HABERİN ORTAYA ÇIKIŞI

DÜNYANIN HABERLEŞME SÜRECİ

ANDREW PETTEGREE

Çeviren
Ecem Mutludođan

Bilge
Kültür • Sanat

İçindekiler

<i>Haritalar Listesi</i>	6
<i>Giriş</i>	7

BÖLÜM I / HABER YAYINININ BAŞLANGICI

1 Güç ve Hayal Gücü	25
2 Ticaretin Çarkları	51
3 İlk Haber Baskıları	73
4 Devlet ve Ulus	95
5 Gizli Muhbirler	120
6 Pazar Yeri ve Taverna	145
7 Zafer ve Trajedi	173

BÖLÜM II / MERKÜR YÜKSELİYOR

8 Gönderileri Hızlandırma	203
9 İlk Gazeteler	221
10 Savaş ve İsyan	252
11 Bir Fincan Kahve Kaos	278

BÖLÜM III / AYDINLANMA?

12 Hakikat Arayışı	303
13 Derginin Çağı	323
14 İş Hayatında	346
15 Kendi Muhbirimizden	368
16 Özgürlük Haykırışı	389
17 Samuel Sewall Gazetesini Nasıl Okurdu?	412

<i>Sonuç</i>	430
<i>Kaynakça</i>	441
<i>Görseller</i>	460
<i>Dizin</i>	461

Haritalar

1 On altıncı yüzyılda emperyal posta sistemi	49
2 Başlıca Avrupa ticaret yolları, c. 1500	71
3 <i>Gloucester Journal</i> 'ın Dolaşım Ağı, 1725	365

Giriş

Haber Değeri Taşıyan Bilgiler

1704 YILINDA İngiliz yazar Daniel Defoe, *the Weekly Review of the Affairs of France* isimli bir siyasi dergi yayımlamaya başladı.¹ Kendisi henüz *Robinson Crusoe* isimli romanıyla meşhur olmamıştı. Roman yazma kabiliyetini ancak hayatının ilerleyen vakitlerinde keşfedecekti. Bu noktaya kadar Defoe, pek çok alanda şansını denemiş ancak çoğu zaman başarısız olmuştu. *The Review* birçok para kazanma girişiminin sonuncusuydu. Defoe, bu sefer başarılı oldu. Birkaç ay içinde Defoe'nun yayını, büyük ölçüde güncel bir konu üzerine tek bir denemeden oluşan, haftada iki veya üç kez yayımlanan bir seri hâlini aldı.

Defoe'nun şansı yaver gitti. *The Review* serisini çıkardığı dönemde okuryazar sayısı ve güncel olaylara duyulan ilgi hızla artıyordu. Doğal olarak bu fırsattan olabilecek en iyi şekilde yararlandı; 1712'de yazdığı bir denemede, talebin giderek arttığı haber yayıncılığı piyasasına odaklandığında, lafını esirgemedi. Defoe, o dönemde medya alanında bir parlama gördüğünü belirtmişti. Kendi döneminde bile bu kadar çok resmî ve gündelik gazetenin ve siyaseti konu alan makalenin olmadığı günleri hatırladı. Haber arzusu toplumu değiştiriyordu ve Defoe, bunun merkezinde olmaktan mutluydu.²

O dönemdeki haber tutkusuna ve beraberinde gelen hiddet dolu siyasi tartışma tonuna dikkat çeken tek kişi Defoe değildi. Ancak bu durumun yeni olduğunu düşündüyseniz fazlasıyla yanılmıştı.

- 1 *Weekly Review of the Affairs of France* (17 February 1704). John McVeagh tarafından düzenlenen muhteşem bir yeni baskı, *Defoe's Review* (Londra: Pickering & Chatto, 2003–11). William L. Payne'de buğulu bir seçim mevcuttur. *The Best of Defoe's Review: An Anthology* (New York: Columbia University Press, 1951).
- 2 *Review* (fasc. baskı, New York, 1938), viii, 708, kitap 21. Alıntı: Harold Love, *The Culture and Commerce of Texts* (Amherst, MA: University of Massachusetts Press, 1998), s. 3. Ayrıca bkz. Dror Wahrman, *Mr. Collier's Letter Rack: A Tale of Art and Illusion at the Threshold of the Modern Information Age* (Oxford: Oxford University Press, 2012), s. 19–29.

Altmış yılı aşkın bir süredir devam eden İngiliz İç Savaşı'nın çatışmaları; bir dizi risaleyi, haber raporunu ve kötü niyetli siyasetnameleri ortaya çıkarmıştı. İlk kıtasal gazeteler bundan kırk yıl önce tesis edilmişti. Defoe'dan çok önce ve hatta gazetelerin ortaya çıkmasından bile önce, haber alma arzusu herkesçe bilinen bir durumdu. "Ne var ne yok?" Londra'da insanların İngilizce konuşurken sıklıkla kullandığı bir selamlamaydı.³ Yolcular, gerekli kelime dağarcığını sunan dil kılavuzları satın alabilir, böylece onlar da sohbete katılabilirlerdi: "Sende ne var ne yok? Bu şehirde neler olup bitiyor? İspanya'da durum ne?"⁴

Haberin ticari bir meta hâline gelmesi, Defoe'nun dönemindeki Londra'da veya gazetenin ortaya çıkışıyla değil; çok daha öncesinde, matbaanın icat edilmesinin ardından 1450-1530 yılları arasındaki 80 senede gerçekleşti. Bahsi geçen teknolojik gelişmenin gerçekleştiği dönemde yayınevleri, el yazması piyasasına egemen olan teolojik ve ilmi metinlerden çok daha kısa ve ucuz olan yeni kitap türlerini denemeye başladı. Bu risaleler ve *broadsheet*'ler,⁵ haber için mevcut iştahı kitlesel bir pazara dönüştürme fırsatı yarattı. İlk defa haberin popüler kültürün bir parçası hâline gelmesi söz konusuydu.

1400-1800 yılları arasındaki dört asır boyunca Avrupa haber piyasasının gelişiminin izini süren bu kitap, söz konusu dönüşümün hikâyesidir. Haberlerin siyasi seçkinlere mahsus olduğu Orta Çağ döneminden, dört yüz yıl sonra popüler siyasette belirleyici bir rol oynamaya başladığı zamana kadarki ticari haber piyasasının gelişimini takip etmektedir. On sekizinci yüzyılın sonundaki Fransız ve Amerikan devrimleri sırasında, haber yayınları sadece gelişen olayları günbegün aktarmakla kalmıyor, bu gelişmeleri şekillendirmede de etkili bir rol oynadığı görülüyordu. Kitle iletişim araçlarının çağı yaklaşıyordu.

3 Örnekler, Shakespeare'in oyunlarının en az onunda bulunabilir: *Kral VI. Henry*, Bölüm 2, IV. perde, sahne 4; *Kral VI. Henry*, Bölüm 3, 2. perde, sahne 1; *Kral III. Richard*, IV. perde, sahneler 2 ve 4; *The Taming of the Shrew*, V. perde, sahne 2; *The Merchant of Venice*, 1. perde, sahne 2; *Twelfth Night*, 1. perde, sahne 1; *Hamlet*, IV. perde, sahne 7; *Timon of Athens*, 1. perde, sahne 2; *King Lear*, 1. perde, sahne 2; *Macbeth*, 1. perde, sahne 7. Paul Arblaster tarafından sağlanan örnekler.

4 Claude Holyband, *The French Littleton* (Londra: Richard Field, 1593). Aşağıda, Bölüm 6.

* Gazete endüstrisinde kullanılan 29½ - 23½ inç veya boyutlarında büyük bir gazete formatı.

Elçiye Güvenmek

Nitekim bilgilenme ve bilgi sahibi olma arzusu, bir bakımdan insanlığın kendisi kadar eskidir. İnsanlar haberleri öğrenmek için çok fazla çaba sarf ederdi. On birinci yüzyılda, Galler kırsalında engebeli arazi üzerinde birbirinden yüz altmış kilometre uzaklıktaki iki manastır, her üç yılda bir haberleri iletme için diğer manastırda bir hafta boyunca kalacak olan ulaklarını gönderirdi.⁵

Bir Tudor vakayinamesinde anlatılan bu hikâye, o dönemin bilgi kültürünün bir diğer önemli yönüne işaret ediyor. Orta Çağ'da yaşayan atalarımız, kendilerine yazılı olarak gelen bilgilere karşı derin bir şüphe duyuyordu; yazılı bilginin sözle yayılandan daha güvenilir olduğuna inanmıyorlardı. Aksine, bir haberin inanılabilirliği, onu ileten kişinin itibarına göre artıyordu. Dolayısıyla, güvenilen bir arkadaş veya ulak tarafından sözlü olarak iletilen bir haber, anonim ve yazılı bir haberden çok daha inanılırdı. Bir habere duyulan güvenin ulğın itibarına dayalı olması geleneği, haber muhabirliğinin tutumu üzerinde kalıcı bir etkiye sahip oldu. Ancak haber dünyasının erken dönemini yeniden inşa etmek kolay değil. Sözle yayılan haberler, tarihçiler için yeterince iz bırakmadı: haberin erken dönemini araştırmak, samanlıkta iğne aramak gibidir.

Sistersiyen tarikatının kurucusu Clairvaux'lu Bernard, Orta Çağ Avrupa'sının en büyük haber ağlarından birinin merkezindeydi. Fransa'nın doğusunda bulunan Clairvaux'yu ziyaret edenler, ona seyahatlerinde edindikleri havadisleri getirir ve bazen de yola çıkarken onun mektuplarını yanlarında götürürlerdi. Bernard'ın haber ağı hakkında alışılmadık derecede fazla bilgi var, zira beş yüzden fazla mektubu günümüze ulaşmayı başardı.⁶ Fakat bazı yönlerden Bernard, tamamen Orta Çağ haber dünyasının karakteristik özelliğini yansıtmaktadır. O dönemde haberlere düzenli bir şekilde erişmek, iktidar çevrelerinde bulunanların ayrıcalığıydı. Yalnızca bu kişilerin habere erişecek parası ve imkânı vardı. Ama toplumun üst tabakasına mensup ayrıcalıklı bireyler için bile habere erişmek bir sorundu. Kendilerine haber

5 Aberconwy ve Strat Florida arasındaki bu düzenli değişim, *The historie of Cambria, now called Wales*'te (1584) aktarılmıştır. Bu referans için meslektaşım Alex Woolf'a minnettarım.

6 Jürg Zulliger, "Ohne Kommunikation würde Chaos herrschen". Zur Bedeutung von Informationsaustausch, Briefverkehr ve Boten bei Bernhard von Clairvaux, *Archiv für Kulturgeschichte*, 78 (1996), s. 251-76. Aşağıda, Bölüm 1.

getirenlerin taraflı olabileceğinin farkındaydılar. Bernard'a uzak bir yerdeki piskoposluk seçiminin haberini getiren gezgin din adamı, bir adayın tarafını tutuyor olabilir; yurt dışından memleketine haber gönderen bir elçi, siyaseti tesiri altına almak istiyor olabilir. Tüccarlar ise piyasadaki dalgalanmadan kazanç elde etmeyi umuyordu. Özellikle tüccarlar, bilginin ne kadar değerli olduğunun ve asılsız bir söylentiye göre hareket etmenin ne denli tehlikeli olduğunun farkındaydı. Bu kitabın kapsadığı ilk iki yüzyıl boyunca tüccarlar, hem haberlerin başlıca müşterisi hem de en güvenilir tedarikçiydi.⁷

On altıncı ve on yedinci yüzyılda haberler daha yaygın bir hâle gelmişti, ancak haberlerin doğruluğunu tespit etmek hâlâ büyük bir sorundu. On altıncı yüzyıla gelindiğinde gerçek bir piyasa hâline gelen haber pazarı, çelişkili haberlerle doluydu; bazıları akıl almaz, bazıları ise makuldü. İnsanların hayatı, servetleri ve hatta krallıkların kaderi dahi doğru bilgiye göre hareket etmeye bağlı olabilir. Bu sayfalarda yer alan tarihin büyük olayları bile, ilk başlarda genellikle yalan yanlış aktarılmıştı. 1588 yılında Avrupa kıtasının büyük bir kısmında İspanyol Armadası'nın, İngiliz filosunu ağır bir yenilgiye uğrattığı düşünülüyordu. Ancak bu durumda olduğu gibi, ilk haberler sıklıkla dedikodular ve hüsnükuruntularla yayılıyor, etrafa panik saçıyor veya boş yere kutlamalara sebep oluyordu. Haberi ilk alan olmak önemliydi, ama yalnızca haber doğruysa.

Bu sıkıntılı çelişki, haber analizi tarihinde ikinci bir evre başlattı: doğrulama arayışı. Göreceğimiz gibi, on altıncı yüzyılda profesyonel haberciler, hassas bilgileri ele alma konusunda oldukça tecrübeli hâle gelmişlerdi. Çalkantılı olaylar, temkinli bir şekilde "bu bilgi henüz doğrulanmadı" denerek aktarılıyordu.⁸

Avrupalı hükümdarlar, önemli bir hadisenin erken bildirilmesi için tonlarca para ödüyor, fakat aldıkları habere göre hareket etmeden önce, ikinci veya üçüncü bir haberin gelmesini bekliyordu. Ancak herkesin böyle bir lükstü yoktu: Ağustos 1572'de Aziz Bartalmay Yortusu Kıyımı'nın haberini alan Fransız Protestanlar için yalnızca acilen harekete geçmek, onları bir sonraki kurban olmaktan kurtarabilirdi. Böyle sıkıntılı zamanlarda haberler, bir ölüm kalım meselesi olabilirdi.

7 Aşağıda, Bölüm 2.

8 Aşağıda, Bölüm 7.

Haber, Söylenti ve Dedikodu

Haberlerin her biri, bu kadar mühim veya doğrudan alakalı olaylar içermiyordu. On yedinci yüzyılda ilk haftalık gazetelerin yayımlanmasından önce bile, bedelini ödemeye ve hatta sadece pazar meydanındaki konuşmaları takip etmeye hazır olanlar için, muazzam miktarda haber mevcuttu. Defoe için bu bolluk, modern toplumun büyük mucizesiydi. Diğerleri için ise bu durum, büyük bir sorun teşkil ediyordu. Bu bilgi yığınının içinden gerçekten önemli olan olayları ve bu gürültü kirliliğinin arasından uyarı işaretlerini kişi nasıl ayırt edebilirdi?⁹

Haberleri takip edenler, gerçeğin makul bir versiyonunu inşa etmek adına söylentilerin, abartıların ve nefes nefese paylaşılan sırların içinde gerçeği bulmak için kendi yöntemlerini geliştirmek zorunda kaldı. Birincisi, tamamen kişisel ve dar görüşlü olan bilgileri hesaba katmama eğilimindeydiler. Atalarımız; ailelerinin, komşularının ve arkadaşlarının hırsları, planları ve talihsizlikleriyle ilgili hikâyelerden memnundu: kim kiminle evlenecekti, hangi tüccar ve esnaf iflas etmişti, kimin itibarı bir hizmetçi veya çırakla girdiği ilişki sonucu bozulmuştu? 1561’de, Güney Almanya’nın Memmingen bölgesinde yaşayan bir vatandaş, kızının istenmeyen bir hamileliği gizlemek için kasabadan kaçtığı söylentisini kimin yaydığını öğrenmeye karar verdiğinde, elli kişi bu ağır sulandıran dedikoduyu nasıl duyduğuna dair kesin bir bilgi sunabildi.¹⁰ Her ne kadar hızlı bir şekilde parlayıp sönsen de genellikle bu tür söylentiler, haber olarak nitelendirilmiyordu. İnsanlar arkadaşlarına, iş ortaklarına veya komşularına “Ne var ne yok?” diye sorduğunda, aslında saraydaki gelişmeler, savaşlar, muharebeler, salgın hastalıklar veya güçlü kişilerin çöküşü gibi büyük olayları kastediyordu. Yazışırken ve sohbet ederken paylaştıkları haberler bunlardı ve güncel olaylarda ilk ticari pazarı ateşleyen de bu haberlerdi.

Çok nadiren, bir günlük veya aile vakayinamesi aracılığıyla, o dönemdeki haber okuyucularının edindikleri bilgileri tartıp değerlendirdiği sürece dair fikir sahibi olabiliyoruz. Bunlardan biri, on altıncı yüzyılın sonlarında büyük Alman şehri Köln’de yaşayan Herman Weinsberg’di. Weinsberg’in çok tuhaf bir adam olduğu belirtilmelidir. Ailesi, Weinsberg’in kendilerinin yaptığı her şeyi, bütün hayatlarını kapsamlı

9 Nate Silver, *The Signal and the Noise: Why So Many Predictions Fail but Some Don't* (New York: Penguin, 2012).

10 Ulinka Rublack, *The Crimes of Women in Early Modern Germany* (Oxford: Oxford University Press, 1999), s. 16–19.

bir şekilde kaydettiğini ancak onun ölümünden sonra keşfetti ve bu durum karşısında dehşete düştü.¹¹ Miras kalan mülklerin kiralari sayesinde rahat bir yaşam süren Weinsberg, çağdaş olaylarla yakından ilgeleniyordu. Şehrin seçkin bireylerinden oluşan çevreden uzakta yaşarken, arkadaşlarından öğrendiklerine güvenmek veya satın aldığı risaleleri okumak zorunda kaldı. Neyse ki Köln gibi bir haber merkezi, bilgiyle dolup taşıyordu, ancak her kaynağa güvenmek mümkün değildi. Weinsberg, “genel görüşü” veya fikir birliğini ayırt etmek için birbiriyle çelişen haberleri değerlendiriyordu. Aslında farkında olmadan, şehirdeki yargıçların uyguladığı veya Avrupa'nın saraylarında izlenen yöntemi taklit etmişti. Ancak bazen gerçeği ayırt etmek imkânsızdı.

1585'te yakınlarda bulunan Neuss kasabası, beklenmedik bir şekilde Protestan Başpiskoposu Gerhard von Truchsess'in birlikleri tarafından ele geçirildiğinde; Weinsberg, başpiskoposun askerlerinin kasabaya fark edilmeden nasıl girdiğine dair on ikiden fazla hikâye duydu. Kendi versiyonlarını anlatan görgü tanıklarıyla röportaj yaptı. Şehir meclisi, neler olduğunu öğrenmek için birbiri ardına haberci yolladı, ancak hiçbirisi kasabaya giremedi. Weinsberg sonunda gerçeklerin asla bilinmeyeceği sonucuna vardı: “Kimse, o an bulunduğu yerde gördüğü ve duyduğundan fazlasını anlatamaz ya da bilemez. Eğer başkasından duyduysa hikâye yanlış olabilir ve o kişi, bunu gerçekten bilemez.”¹²

Haber anlatıcılığının giderek yaygınlaşması da işleri kolaylaştırmadı; birçok kişi, bunun işleri daha da kötüleştirdiğini düşünüyordu. Aslında, haberin sanayileşmesi ve bilginin kâr için alınıp satıldığı bir endüstrinin oluşması, bilginin geleneksel olarak doğrulandığı yöntem için bir tehdit teşkil ediyordu. Bu geleneksel yöntem göre, haberin güvenilirliği onu aktaran kişinin itibarıyla bağlantılıydı. Büyüyen kitle piyasasında bu hayati bağlantı, yani haberleri aktaranların itibarı, koptu.

Haberin Ticarileştirilmesi

Anlatımızın ilk aşamalarında neredeyse hiç kimse haber aktararak para kazanmadı. Aksine, haber tedarik etmek o kadar pahalıydı ki ancak Orta Çağ Avrupa'sının seçkin kişilerinin gücü yetiyordu. Ya haber ağı oluşturmak için büyük meblağlar ödemeliydiniz, ki bu Avrupa'nın

11 Matthew Lundin, *Paper Memory: A Sixteenth-Century Townsman Writes his World* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2012).

12 Ae., s. 243.

en zengin hükümdarlarından bazılarının bile karşılayamayacağı sabit bir giderdi; ya da feodal köleler, yıllık borcu olan kişiler veya arkadaş olan rahipler gibi haber anlatmak için sosyal bir yükümlülük altında olanlara bel bağlamalıydınız. Avrupanın en kudretli prensleri bile, bir gönderileri varsa, onu ücretsiz olarak taşıyabilecek dost tüccarlara teslim ederek maliyetlerini sık sık düşürüyordu.

Bu hizmetin sistematik olarak ticarileştirilmesi, ancak on altıncı yüzyılda başlayacaktı. Haber satarak para kazanan ilk kişiler, İtalyanın şehirlerinde ticaret yapan, ağız sıkı ve dünyevi adamlardı. Avrupanın en gelişmiş haber piyasasında, güç sahibi müşterilerine, her hafta elle yazdıkları bilgilendirmeleri sundular. En başarılı olanı ise haftada birkaç düzine kopya çıkaran kâtiplerle dolu bir dükkân işletiyordu. Bu *avvisiler*;^{*} kısa ve öz, geniş kapsamlı ve dikkat çekici derecede bilgi doluydu. Avvisiler, haber piyasasının erken döneminin anlatılmamış en mühim hikâyelerinden biridir.¹³

Bu, pahalı bir hizmetti; ancak bilgi için öylesine bir açlık vardı ki birçok Avrupalı hükümdar ve onların danışmanları, bunlardan birkaçına abone oldu. Ancak bu tarz tesisler, yalnızca en iyi bilgi kaynaklarına erişimin siyasi bir gereklilik olduğunu düşünenlerin ihtiyaçlarını karşıladı. Nüfusun büyük çoğunluğu, ücretsiz olarak elde ettikleri haberlerle yetindi. Bu haberleri tavernada veya pazar yerinde ya da belediye binasının merdivenlerinde yapılan resmî açıklamalarla öğreniyorlardı. Söz konusu haberler de genel fikirleri şekillendirmede önemli bir rol oynadı ve bu kitapta anlatılan dönem boyunca haber piyasasının önemli bir parçası olmaya devam etti. Avrupa'nın daha mütevazı sakinleri, haberleri, bulabilecekleri yerlerde araştırdılar: sohbetlerde, mektuplarda, gezginlerde ve arkadaşlarında. Haber piyasasının gerçek dönüşümü, haberlerin basılarak dağıtıldığı piyasadaki gelişmelerle gerçekleşti. Bu da ancak on beşinci yüzyılın ortalarında, matbaanın icadından sonra yavaş yavaş oldu. Bu gelişmenin ardından, yarım asırdan daha uzun bir süre boyunca matbaacılar, muhafazakâr bir strateji izleyerek Orta Çağ'daki el yazması geleneğinden en çok aşına oldukları kitapları bastı.¹⁴ Fakat on altıncı yüzyılda yeni pazarlara açılmaya başlayacaklardı ve bunlardan birisi de haber piyasasıydı. Haberler, büyümekte olan ucuz baskı piyasasına çok uygundu ve hızla önemli bir meta hâline geldi. Gelişmeye

* Siyasi, askeri ve ekonomik haberleri aktaran, el yazması haber bültenleri.

13 Aşağıda, Bölüm 5.

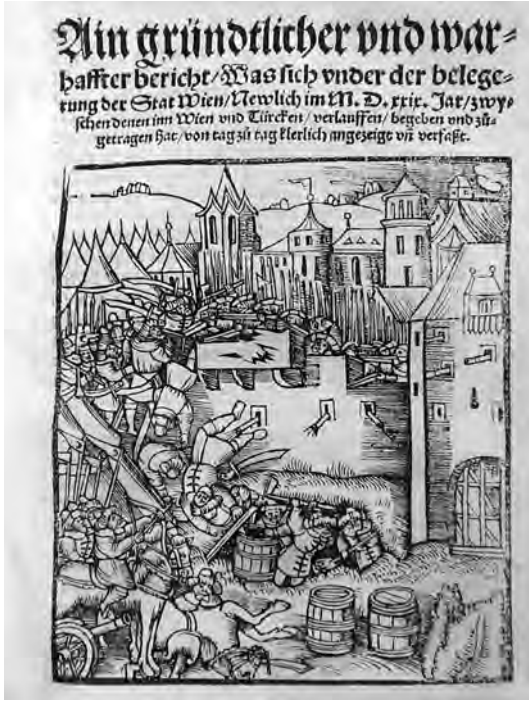
14 Andrew Pettegree, *The Book in the Renaissance* (New Haven, CT, ve Londra: Yale University Press, 2010).

başlayan haber aktarıcılığı, tamamen farklı bir düzene sahipti; tonunu ise kendisinden önce var olan risale türünden aldı: Reform'a eşlik eden tutkulu müdafaa tonu. Bu tarz habercilik, el yazısı ile haber yapan kişilerin ihtiyatlı ve tarafsız hizmetinden oldukça farklıydı. Haber risaleleri, genellikle bilgilendirmek için olduğu kadar, ikna etmek için hazırlanırdı. Ayrıca haber, ilk defa eğlence sektörünün bir parçası hâline gelmişti. Uzaktaki bir felaketin ya da tüyler ürpertici bir cinayetin hikâyesinden daha eğlenceli ne olabilirdi ki?

Bu, özellikle güvenilir temsilciler tarafından gizli bir hizmet olarak haber almaya alışmış geleneksel liderler için sorun teşkil ediyordu. Doğal olarak, seçkin kişiler; haber aktaran kitapçıların iletmiş mesajların kendi çıkarlarına ters düşmemesi için bu yeni ticari pazarı kontrol etmeye çalıştı. Dükkânlarının açık kalmasını isteyen matbaacılar, prensin yalnızca zaferlerini bildirmeye özen gösterdi ve onun itibarını veya otoritesini sarsacak yenilgileri yazmaktan kaçındı. İsteyerek iş birliği yapan matbaacılar, doğru metinlere erişimi güvence altına almak için kendilerine yardım edileceğine güvenebilirdi. Genellikle edebiyat alanında seçkin bireyler olan saray şairleri ve yazarları, yeni ve alışılmadık görevler üstlenmek zorunda kaldı. Artık prensin hünerlerini öven ve onun düşmanlarını eleştiren metinler yazmak zorundaydılar.¹⁵ Bu yazıların çoğu basıldı. Dolayısıyla, bahsi geçen dönemin çoğu kez otokratik ve temsili olmayan bir hükümet olarak tasvir edildiğini ve Avrupa liderlerinin kendi bakış açılarını ve izledikleri politik stratejileri vatandaşlara aktarmak için büyük bir çaba sarf ettiğini basılan ilk kitaplardan itibaren göreceğiz. Bu da haber tarihçesinin önemli bir parçasıdır.

Haber risalelerinin vatanperver iyimserliği, kamuoyunu yönetmek için verdikleri çabalarda Avrupalı yöneticilerin oldukça işine yaradı. Fakat doğru habere göre karar alanlar için zorluklar yarattı. Mallarını yola gönderecek tüccarlar, onları neyin beklediğine dair daha gerçekçi bir görüşe sahip olmalıydı. Önemli olan, yüklerinin güvenli bir şekilde gidecekleri yere ulaşması ise gerçek durumu gizleyen haber risalelerinin onlara bir yararı olmazdı. Reform'un Avrupa içinde yol açtığı bölünmeler, işleri daha da karıştırdı: Protestanların ve Katoliklerin habercileri, yalnızca kendi taraflarını destekleyen haberleri çoğaltıyordu. Bu nedenle haberler giderek mezhepsel bir hâl aldı. Bütün bunlar, olayların gerçek gidişatını gizleme eğiliminde olan çarpıtmalara yol açtı.

15 Aşağıda, Bölüm 4.

0.1 Cepheden iyi haberler geliyor. Çağdaş bir haber risalesinde yer alan hikâye: Türkiye'nin Viyana saldırısının yenilgiye uğraması.

İnsanların morali yükseliyordu, ancak daha tarafsız haberlere ihtiyacı olan etkili konumdaki kişiler için, haber risalelerindeki kitlesel pazarın büyümesi genellikle dikkat dağıtıcıydı. Bu nedenle, on altıncı yüzyılda piyasanın dolup taşıdığı haber risaleleri, el yazması haber hizmetini ortadan kaldıramadı. *Avvisi*, ödeyecek parası olanlara hizmet etmeyi sürdürdü; Avrupa'nın birçok yerinde kişiye mahsus el yazması haber hizmeti, on sekizinci yüzyılın ikinci yarısına kadar gelişmeye devam etti.

Gazetenin Doğuşu

Hakikati anlamayı daha karmaşıklaştırırsa da on altıncı yüzyılın basılı haber risaleleri, haber piyasasının gelişiminde bir dönüm noktasıydı. O kadar da varlıklı olmayan okuyucu kitlesinin harcayabileceği

sınırlı nakit için rekabet eden haber risalesi tedarikçileri, anlatımı olabildiğince canlı hâle getirmek için açık bir motivasyona sahipti. Bu, güvenilirliklerinin sorgulanmasına yol açtı. Yazar, ticaret için hikâyeyi abartarak anlatmışsa bu habere nasıl güvenilebilirdi?

On yedinci yüzyılın başlarında gazetenin ortaya çıkışı, bu durumu düzeltme girişimini temsil etmektedir. Avrupa'nın yeni ulus devletlerinde hükümet organı geliştikçe haberleri takip etmesi gereken kişilerin sayısı da katlanarak arttı. 1605'te girişimci bir Alman kâğıtçı, mevcut el yazması haber mektubu hizmetini makineleştirerek bu talebi karşılayabileceğini düşündü. Bu, gazetenin doğuşuydu. Ancak gazetenin el yazması haber mektubundan miras kalan sade ve tarafsız üslubu, tutarsız haber risalelerinden farklıydı.

Gazetenin ortaya çıkışı sancılıydı. Sonraki otuz yıl içinde yirmiden fazla Alman kasabasında kurulan gazeteler sayesinde hızlı yayılmış olsa da Avrupa'nın diğer bölgelerinde durum farklıydı. Örneğin İtalya, bu yeni haber yayını benimsenmekte gecikti. İlk gazetelerin çoğu, para kazanamadı ve hızla kapandı.

Gazetenin sıkıntısı, eğlenceli olmamasıydı. Gazeteye abone olan ve dolayısıyla dünyada olup biteni takip eden birinin sosyal prestijine sahip olmak önemli olsa da ilk gazeteleri okumak zevkli değildi. Sade ve süssüz haberleri okumak zordu, hatta bazen kafa karıştırıcıydı. Sessa dükünün kim olduğunu bilmeyen biri için, onun Floransa'ya gelişi ne ifade etmeliydi? İyi bir şey miydi, yoksa kötü mü? Acemi haber okuyucuları için bu, zor bir işti. Haber risalesinin sıralı anlatımına alışan kişiler, gazetenin tonuna yabancı kaldı.

Risaleler, haberleri çok daha farklı bir şekilde sunuyordu ve çağdaş anlatı kurallarını çok daha iyi benimsemişti. Haber risaleleri; savaşılar, suçlar ve sansasyon gibi en heyecan verici olaylara odaklanıyor ve genellikle anlatılan olayın akabinde yayımlanıyordu.

Anlatının girişi, gelişmesi ve sonucu vardı. En önemlisi de haber risaleleri, bir olayın nedenlerini ve sonuçlarını açıklamaya çalışıyordu. Genel olarak dindar bir çağ olduğu için bu tür haber risaleleri, ahlaki boyuta da değiniyordu. Örneğin kralın yüceliğinden, kötü niyetli kişilerin hak ettiğini bulduğundan, doğal bir felakete kurban gidenlerin günahlarından dolayı cezalandırıldığından bahsediyorlardı.

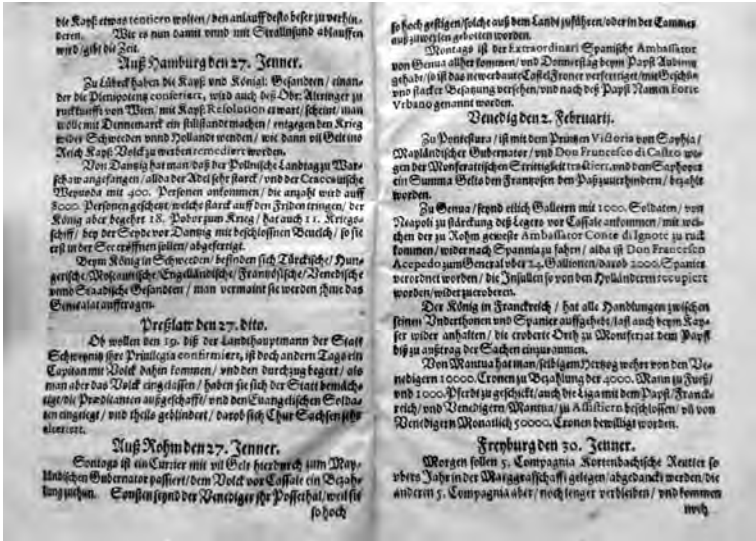
Gazetelerin haber anlatıcılığı ise çok farklıydı ve daha önce el yazması haber hizmeti almamış olanlar için oldukça yabancıydı. Hiçbir haber, birkaç cümleden uzun değildi; herhangi bir açıklama

veya yorum içermiyordu. Haber risalesinde olanın aksine okuyucu, anlatıda neyin ne olduğunu ya da haberin önemli olup olmadığını dahi bilmiyordu. Bu, kendine özgü ve oldukça zahmetli bir haber anlatımıydı. Anlatım biçimi, deneyimsiz okuyuculara yardımcı olmuyordu. En önemli haberler nadiren ilk sıraya konuyordu, manşet veya görsel yoktu. Gazeteler abonelik esasına göre sunulduğu için de okuyucuların olayları sayıdan sayıya takip etmesi gerekiyordu. Bu da pahalı ve bezdiriciydi, ayrıca fazla zaman alıyordu.

Avrupa toplumundaki her vatandaş için durum böyle değildi. Büyük olaylar ancak kendi hayatlarını doğrudan etkilediği zaman onlar için ilgi çekici hâle geliyordu. Çok meraklı olanlar bile ilgisini çeken bir risale gördüğünde satın alıyor; aksi takdirde parayı başka bir iş için saklıyordu. Bu, olayların bazen mühim ve bazen sıkıcı bir şekilde ortaya çıkması açısından da daha mantıklıydı. Haber risaleleri; haberin bazen önem teşkil ettiği ve basında ani canlılığa sebep olduğu, bazen de durumun böyle olmadığı gerçeğini ortaya koyuyordu.

Dolayısıyla, on yedinci yüzyıl Avrupa'sının sakinlerini düzenli bir şekilde haber yayını satın almaya ikna etmek kolay değildi. Gazetenin popüler olmasının neden bu kadar uzun sürdüğünü anlamak zor değil. Okuyuculara düzenli bir şekilde haber öğrenme isteğinin aşılması ve haberleri anlamaları için okuyucuların gerekli araçları edinmeleri gerekiyordu. Bu, zaman aldı. Kendi köy ve kasabasının dışındaki dünyayı anlayanların sayısı, yavaş yavaş arttı. Tüm bu nedenlerden dolayı, gazetenin günlük hayatın bir parçası hâline gelmesi, ilk gazetenin kuruluşundan yüz yıldan fazla bir süreden sonra gerçekleşti. Ayrıca gazetenin fikir oluşturma konusunda önemli bir rol oynaması da ancak on sekizinci yüzyılın sonuna denk geldi.

Gazetenin ortaya çıkışı, haber piyasasını hemen değiştirmede. Nitekim en az yüz yıl boyunca gazeteler, multi-medya işinde tutunabilmek için mücadele verdi. Baskının ortaya çıkması, daha önceden var olan haber anlatıcılığı biçimlerini yok edemedi. Çoğu kişi, haberleri sözlü olarak almaya devam etti. Haberlerin iletilmesi; bu gürültülü, samimi ve candan toplumların ne kadar zinde olduğunu gösterdi. Pazar meydanında, kilisenin içinde ve dışında, aile gruplarında ağızdan ağıza haberler yayıldı. Girişken vatandaşlar, heyecan verici olayları şarkı söyleyerek kutladı ve bu da önemli bir haber kanalı hâline geldi. Aksi takdirde geçimini sağlamak zorlanacak

0.2 Wochentliche Ordinari Zeitung, Anno 1629. Bir Alman gazetesinin ilk sayısı. Birçok bilgi içeriyor ancak konuya yabancı kişiler için anlaması oldukça zor.

gezgin şarkıcılar da bu işten kârlı çıktı.¹⁶ Şarkı söylemek, oldukça huzur bozucuydu. Yargıçlar, bir matbaayı kapatmaktansa kışkırtıcı bir şarkının bestecisini tespit etmekte daha fazla zorlandı.¹⁷ Daha kültürlü ve bilgili kişiler, tiyatrodaki çağdaş referansların tadımı çıkarabilirdi. Şakalar ve güncel referanslardan oluşan repertuarıyla tiyatro, büyük şehirlerde önemli bir haber alanıydı.¹⁸ Birbirinden farklı bütün bu mekânlar, bir arada var olan multimedya dünyasında ve yeni ortaya çıkan basım dünyasında üstüne düşen görevi yerine getirdi.

Bu köklü bir alışverişi alışkanlıkları, basılı medya için zorlu bir standart oluşturdu. Bu yüzyıllarda toplumsal meseleler hakkında haberleşmenin neredeyse yalnızca kamu mekânlarında gerçekleştiği unutulmamalıdır. Vatandaşlar, saygın ziyaretçilerin gelışı veya

16 Aşağıda, Bölüm 7.

17 Allyson Creasman, *Censorship and Civic Order in Reformation Germany, 1517–1648* (Aldershot: Ashgate, 2012).

18 Jan Bloemendal, Peter GF Eversmann ve Else Strietman (editörler), *Drama, Performance and Debate: Theatre and Public Opinion in the Early Modern Period* (Leiden: Brill, 2013); Londra tiyatrosu ile gazeteler arasındaki rekabet hakkındaki açıklamalar için bkz, Bölüm 12.

adı çıkmış suçluların infazı gibi olaylara tanık olmak için toplanırdı. Belediye veya kraliyet yetkililerinin ilan ettiği resmî emirleri dinler, kilisenin kapısının etrafında toplanıp yasaları veya asılsız haberleri okur, dedikodu anlatır ve güncel şarkılar söylerlerdi. Bu çağda “yayımlamak” demek, etrafta dile getirmek demektir, yalnızca kitaplar “basılı” idi.¹⁹ Basılı haberlerin hem daha önceleri seçkin kişilere mahsus olan yeni tüketim alışkanlıklarını teşvik etmesi hem de eski sözlü geleneklerin ritmini ve üslubunu benimsemesi gerekiyordu. Erken dönem haber risalelerini okurken âdeta sokak müziklerini bütün o curcunası ve coşkusuyla duyabiliyoruz. Buna karşılık, gazetenin ilk dönemlerinde okurlara sunulan sıkıcı bir sessizlikte ve bu, herkese uygundu.

Haberciler

Bu ticaretin karmaşıklığı, haber sağlayarak para kazanmayı umanların atik olmasını gerektiriyordu. Deneyenlerin çoğu, hayal kırıklığına uğradı. Risale yayımcılığında rekabet fazlaydı ve yalnızca güvenilir bilgi kaynaklarına erişim sağlayan dostları olanlar gelişeceğini umabilirdi. İlk gazetelerin çoğu, oldukça kısa ömürlüydü. Hayatta kalanlar, bunu genellikle prensten aldıkları gizli bir ödenek sayesinde başardı. Ancak bu ödenek de yazının bağımsız olmasını engelliyordu. Defoe; *the Review*'u yazarken, uzun bir süre boyunca, kendi politikalarını övmesi için İngiltere'nin önde gelen siyasetçilerinden birinden gizlice para aldı.²⁰ Sir Robert Walpole; gazeteleri satın alıp, onları kendi sözcüsü yaparak eleştirel basınla başa çıktı. On sekizinci yüzyıl İngiltere'sinin en uzun süre hizmet veren başbakanı oldu.

Bu dönemin çoğunda haber yayımlayarak fazla bir para kazanılmıyordu ve kazanılan para da ticaretin zirvesinde olanlara gitti. Zenginleşenler, matbaa sahipleriydi: on altıncı yüzyılda ısmarlama el yazması hizmetinin yayıncıları, daha sonra da gazete yayıncıları. Bir el yazması haber hizmeti, büyük ölçüde, bilgili bir kişinin eseri idi. İtibarı arttıkça elle yazılmış kopyaları çoğaltmak için giderek

19 Fransızlarda olduğu gibi *publier*. Van Orden'de Kate van Orden (ed.), 'Cheap Print and Street Song Following the Saint Bartholomew's Massacres of 1572', *Music and the Cultures of Print* (New York: Garland Publishing, 2000), s. 271–323.

20 Maximilian Novak, *Daniel Defoe, Master of Fictions: His Life and Ideas* (Oxford: Oxford University Press, 2001).

daha fazla sayıda kâtip çalıştırmayı gerekli bulabilirdi; ancak yazılacak fikirler, yalnızca ona aitti.

İlk gazeteler, hemen hemen aynı şekilde oluşturuldu. Basımcı, içeriklerinden münhasıran sorumluydu. Görevi temelde editoryaldi: haber toplamak, onları bir araya getirmek ve aktarmak. Çoğu zaman yayımcı, üretim sürecinin bu aşamasına profesyonel olarak dâhil olan tek kişiydi. Bugünkü anlamıyla ne personel ne de gazeteci istihdam etti. İlk gazeteleri oluşturan bilgilerin çoğu, hızla genişleyen Avrupa posta hizmetinden veya gönderilen mektuplardan ücretsiz olarak elde edildi. Bazı gazeteler, hükümet belgelerinden güvenilir bilgilere erişim sağlayan yerel saray yetkilileriyle yakın bağlantıları olan, yarı resmî yayınlardı. Yayımcılar, kapak fiyatı satışlarından ve aboneliklerden gelen yetersiz parayı artırmanın başka yollarını buldu. Çoğu kişi için reklam, iş modelinin temelini oluşturdu; diğerleri ise siyasetçilerden aldıkları hediyeler, emekli maaşı veya görev vaatleri sayesinde daha iyi bir yaşam elde etti.

Gazetelerin doğası ve derlenme yöntemleri, gazetecilik olarak nitelendirebilmek için uygun değildi. Haberler, yorum yapmaya yetecek kadar uzun değildi. On sekizinci yüzyılda gazeteler daha yerleşik hâle geldikçe, bazı yayımcılar, haber değeri taşıyan bilgi elde etme umuduyla mahkemelerde veya borsalarda dolaşan birkaç muhbir işe aldı.²¹ Ancak bu tür kişiler, kayıtlarda nadiren bir iz bırakır. Bu sayfalarda bazı renkli kişiliklerle karşılaşacak olsak da henüz profesyonel gazetecilik çağı başlamamıştı. Sağladıkları bilgiler, belirli bir gazeteye egemen olacak kadar değerli değildi. Çoğu, hikâyelerini kim almak isterse ona satıyordu. Ancak on sekizinci yüzyılın sonunda İngiltere'deki basın özgürlüğü mücadelesi, Fransız ve Amerikan devrimleri gibi büyük olaylar sırasında gazeteler; güçlü bir ses buldu ve bu noktada gazetecilik, gerçek bir kariyer olasılığı hâline geldi. Ama her zaman riskliydi. Fransız Devrimi'nin ünlü politikacı yazarlarının çoğunun başına geldiği gibi, bir kariyer; siyasi olaylardaki bir dönüşle tam anlamıyla yarıda kalabilirdi. En azından bu adamlar, şöhret ateşinde yaşayıp öldü. Diğerleri için ise ticaretin sıklığı, üç beş kuruluş kazanmak için dedikoduları eşelemek ve yoksulluk gibi çok daha günlük bir tehlike teşkil ediyordu.

21 Aşağıda, Bölüm 15.